

Historie

Lomy Amerika – etnografie Země nikoho

„Amerika“ Quarries – An Ethnography of No-one's land

Jan Pohunek¹

0. Abstract

A system of numerous open-pit Limestone quarries, interconnected by underground adits, and worked from 1891 to 1960 is located close to Mořina, Czech Karst was used as a popular illegal recreation and adventure-seeking site since 1960s. This study attempts to present a brief description of the phenomenon from an anthropologist's point of view and is based on field research which took place in years 2003-2006. It summarizes origins and layout of the quarry complex, speleological research and recreational and other activities related to the place. The history itself may be divided into three periods – mining period (until 1960s), „classic“ period of increasing attendance and establishment of the phenomenon (1960s-1989) and modern period (since 1989) when the area became widely popular and discussed. Adaptation of the area by visitors, which includes improvised camping grounds, objects of symbolic meaning, inscriptions, improvised personal equipment used for rock climbing and wild underground exploration, conflicts, local names and folklore tales are also discussed.

1. Úvod

Tento text se zabývá neoficiálním využíváním komplexu lomů „Amerika“ v Českém krasu z hlediska rekreačních aktivit a širší sociokulturní mikrohistorie lokality. Byl zpracováván jako postupová práce v oboru etnologie na Ústavu etnologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy a zakládá se zčásti na terénním výzkumu prováděném autorem v oblasti v letech 2003-2006.

Hlavním cílem této práce je shrnutí aktivit, které v oblasti lomů Amerika probíhaly po ukončení těžby a z nich vyplývajících střetů zájmů, adaptace postindustriálního prostoru, slovesného folkloru, toponomastické problematiky a dalších témat. Rozšířená verze textu včetně doplňků jako jsou seznam a interpretace jednotlivých pomístních jmen a rejstřík motivů slovesného folkloru bude výhledově součástí obsáhlejší připravované publikace o lomech Amerika. S ohledem na to byly také vypuštěny kapitoly o těžební historii a struktuře systému, zájemcům o tuto problematiku je možné doporučit zejména následující práce: Buřka 2002; Cílek 1994; Jäger 1993; Kaifos 1991; Kolčava 2004; Kolčava, Kaifos a Máca 1995; Krotíl, Fryhauf a Dezort 2001; Máca 1999; Vachtl 1949; Zahradková 1990.

Vymezení zájmové oblasti

Sledovaná oblast je vymezena areálem dotěžených lomů „Amerika“ ležícím na katastrech obcí Mořina, Karlštejn a Kozolupy ve Středočeském kraji. Prostor lomů je většinou své plochy zahrnut v CHKO Český kras, zhruba z poloviny se pak nachází v NPR Karlštejn. Majitelem komplexu jsou Lomy Mořina, spol. s r.o. Budovy podniku rozdělují z prostorového hlediska systém Amerik na z. a v. část, přičemž z. se dnes skládá z řady menších lomů v zalesněném území a v. zejména ze dvou větších lomů, nazývaných „Velká Amerika“ a „Trestanecký lom“ („Mexiko“). Názvy jednotlivých míst používané v textu vycházejí především z přehledu, který podal

O. Jäger (Jäger 1993), částečně byly zpřesněny po konzultacích s M. Přibílem.

Metodika a poznámky ke struktuře pramenů

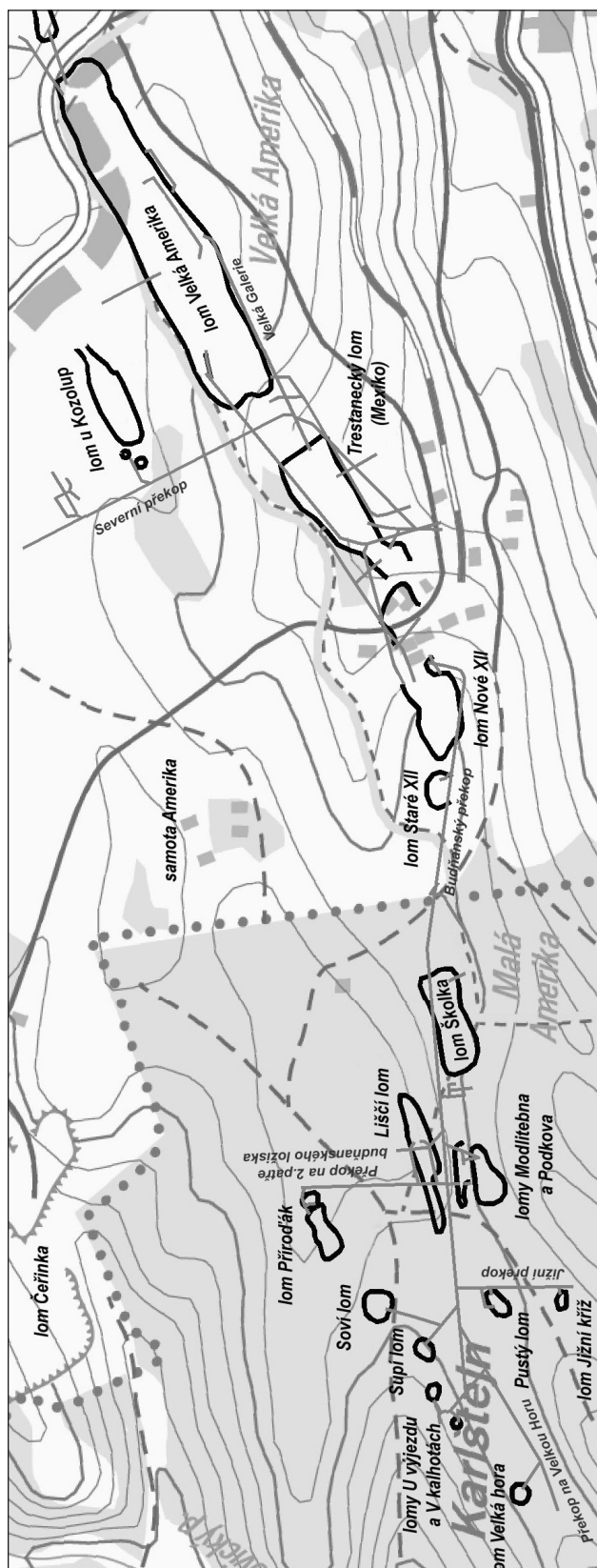
Vzhledem k tomu, že účelem práce bylo získat informace o doposud málo zpracované etapě historie lokality a zároveň i zjistit motivaci a pohled na věc u zainteresovaných osob, probíhala větší na terénního průzkumu formou polostandardizovaného rozhovoru (k terminologii Tomandl 2002-2003). Byli kontaktováni zejména informátoři s dlouhodobým vztahem k lokalitě - zaměstnanci Lomů Mořina, trampové, speleologové, zástupci policie, zástupci organizací provádějících záchrannou činnost a další. Základní okruhy otázek byly zaměřeny zejména na tato témata:

- jak probíhalo „objevování“ postindustriálního prostoru jako rekreační lokality
- jaké byly vztahy mezi jednotlivými účastníky tohoto procesu
- jaká byla motivace lidí, kteří sem i přes hrozbu úředního postihu jezdili
- jak se jejich aktivity odrážely na podobě lokality
- ústní folklor, názory vypravěče na něj
- další doporučené kontakty.

Informace získané rozhovorem byly zaznamenány buď pomocí diktafonu nebo poznámkového bloku a následně přepsány do elektronické podoby. Tyto přepisy obsahovaly rovněž základní data o informátorovi a průběhu rozhovoru. Mimo přepisů rozhovorů probíhala během jejich zpracování tvorba chronologické osy doplněné o údaje z písemných pramenů, seznamu údajů vztahujících se ke konkrétním místům (toponomastika, zvyky), rozšířeného soupisu pramenů a výčtu motivů vyskytujících se v ústním folklóru.

Písemné prameny k tématu poskytují široké spektrum různě přínosných informací. Z hlediska přírodovědného a zejména speleologického je oblast pokryta na úrovni odpovídající požadavkům kladeným na vědeckou práci, zpracována je z větší části i historie těžby. Řadu dalších dat bylo ale nutné kriticky vybírat z různých zdrojů, zahrnujících například novinové články, samizdaty a internetové stránky. Mnohé tyto prameny nebyly faktograficky spolehlivé, ale často obsahovaly nové folklorní motivy a ilustrovaly pronikání znalosti Amerik mezi veřejnost. Byl-li pramen podepsán pseudonymem nebo je jméno autora jinak změněno, je verze jména ponechána tak, jak je uvedena v daném dokumentu. Stejně tak není-li v seznamu literatury u konkrétního textu uvedena paginace (zejm. u elektronických dokumentů) či plné jméno autora (texty podepsané pseudonymy), jde o případy, kdy si tuto úpravu vynutila podoba odkazovaného dokumentu.

¹ Ústav etnologie, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Praha, Celetná 20, Praha 1, 116 42, prebral@seznam.cz
Český kras (Beroun), XXXIII (2007), 44-55, 1 obr.
© Muzeum Českého krasu
ISSN 1211-1643
ISBN 978-80-903477-2-4

Obr. 1. Mapa Amerik, mapový podklad © 2007 Kartografie a.s.; poloha důlních děl © 2007 M. Přibil.

Fig. 1. Map of America quarries.

Údaje získané přímo od informátorů nejsou pro přehlednost plně zahrnuty do referenčního aparátu jako samostatné entity. Zvláště v případech, kdy různé vcelku banální údaje potvrdil větší počet osob, by tím byl text nadměrně zatěžován a některé z nich je navíc nutné považovat za citlivé. Během výzkumu a v pracovních

dokumentech však byl původ těchto informací sledován. Seznam informátorů není v tomto textu uveden z redakčních důvodů, celkově šlo o 33 osob, které oblast navštěvovaly od šedesátých let do současnosti.

Mimo rozhovorů a shromažďování písemných pramenů autor práce lokalitu opakovaně navštěvoval jak za účelem pozorování běžného denního provozu, tak i kvůli dokumentaci stop po druhotné lidské činnosti a ověřování některých jinak získaných informací.

2. Vývoj návštěvnosti oblasti

Počáteční období

Český kras patří díky své blízkosti k Praze i bohatství na přírodní a kulturní památky mezi turisticky vysoce atraktivní území. V roce 1889 vyznačená turistická trasa, která vedla z Berouna do Karlštejna (dnes „cesta V. Náprstka“), byla zároveň první značenou turistickou cestou v Čechách (Moucha 1990). Do oblasti Amerik ale do poloviny 20. století turistický ruch nepronikal, aktivní lomy nebyly atraktivní a přístup mimo veřejné cesty omezoval výskyt soukromých pozemků. K oblíbeným výletním lokalitám patřil Karlštejn, Srbsko a Svatý Jan pod Skalou, dále pak restaurace na Boubové, na Parapleti a Kubrychtova bouda otevřená roku 1924 (V. Kubricht, nedat.).

Ke změně došlo v 50. letech 20. stol., kdy oblast objevili trampové, kteří chodili i na méně obvyklá místa. Většina přespávala nedaleko hospod v Srbsku a blízkém okolí nebo jezdila na chaty do starých trampských osad Českého krasu. Tramping navíc procházel fází útlumu ve formě stahování se do chatových osad způsobeného intenzivními protitrampskými zásahy komunistického režimu (Kučerová 1997). Na Ameriky se však opakovaně vydávali členové T.O. Netopýr (anonym 1997), T.O. Amerika (anonym 1993b) a dospívající generace chatových osadníků z Údolí děsu u Kody a Fort Adamsonu na Kačáku. Oblíbenou se stala Kubrychtova bouda, kde první trampové údajně nocovali v roce 1957 (anonym 1997). Mimo trampů navštěvovaly prostor lomů při svých hrách i místní děti, které pásávaly kozy „Na Vobsinách“ (zřejmě dnešní trať „Občina“). Celkově byl počet návštěvníků nízký, povědomí o lokalitě se ale pomalu začalo šířit mezi trampingy.

Ze speleologického hlediska byl prostor lomů v podstatě nepoznaný, jeskyním v povodí Bubovického potoka včetně plošiny Ameriky se ve 30. letech věnoval J. Petrbock, ve 40. letech je opatřil prvními mapami V. Homola. Jeskyně Amerika I a Amerika II zdokumentoval v roce 1949 Jiří Kukla (Kukla 1949; Kolčava 2004).

Ve 40. a 50. letech také v oblasti probíhaly výzkumy zaměřené na stratigrafické a tektonické poměry a fosilní faunu. Touto tematikou se ve střední části Barrandienu včetně Amerik dlouhodobě zabývali J. Prantl a F. Svoboda (Svoboda a Prantl 1954), zdejší stratigrafii se též věnoval I. Chlupáč, který revidoval mapování Svobody a Prantla (Chlupáč 1953; Chlupáč 1955; Chlupáč 2003). Sběry na jednom z nejbohatších evropských nalezišť fauny ve vulkanosedimentární silurské facií v prostoru Liščího lomu prováděl J. Bouška (shrnutí Havlíček a kol. 1986), okolím Mořiny a na plošinou Amerik se v rámci své širší práce věnované dendroidním graptolitům zabýval B. Bouček, sbíral zde M. Šnajdr (Bouček 1957). Z dalších výzkumů prováděných v tomto období je třeba zmínit i dlouhodobou práci R. Horného (Horný 1955; Horný 1998).

Od 50. let byl na lokalitě přírodovědci sledován výskyt netopýrů (Horáček a kol. 2001).

Období od poloviny 60. let do roku 1989

Intenzivní rozvoj návštěvnosti nastal ve druhé polovině 60. let. Těžba byla na počátku tohoto období ukončena a lomy byly snad-

no přístupné. Dostaly se do obecného povědomí a staly se hojně navštěvovanými, s čímž byla spjata řada problémů a konfliktních situací. Z výrazných skupin návštěvníků, které se podílely na charakteru oblasti, je nutné jmenovat trampy a speleology, lomy se ale postupně staly i cílem výletů širší veřejnosti. V této době se rovněž konaly policejní zátahy zaměřené proti návštěvníkům, které byly podmíněny jak stoupajícím množstvím úrazů a dalších incidentů, tak i politickými důvody.

Informace o oblasti se obvykle šířily mezi přáteli a známými. V oficiálních publikacích typu turistických průvodců se téměř nevyskytovaly. Ameriky ale již navštěvovali lidé z mnoha míst Čech a Moravy, často jako primární cíl cesty do Českého krasu.

Na počátku 60. let docházelo k „renesanci trampingu“, hnutí se přibližovalo skautsko-woodcraftským ideálům, realizovali se v něm lidé s kořeny v zakázaném skautingu. Ubývalo též postupně protitrampských policejních zásahů a tramping se začal v legálním tisku objevovat i v pozitivním světle (Kučerová 1997). S příchodem 70. let také na trampy zapůsobila romantika zfilmovaných „mayovek“, oba tyto trendy se podílely na vyhledávání „přírodních“ a romantických míst na táboření oproti dřívějšímu zaměření na chatové osadnictví. Vznikala první výrazná trampská vrstva názvů lomů a štol. Zástupci nejstarších trampských generací přímo spojených s předválečnou historií hnutí se však na lokalitě vyskytovali zřídka.

Na Ameriky jezdila pravidelně T.O. Kubrycht boys, od r. 1975 zvaná T.O. Amerika-boys (anonym 2004a) a později T.O. Šolc-boys (anonym 1997), v 60. letech T.O. Andělka (anonym 1997), v 70. letech T.O. Černý sup z Prahy a T.O. Lenchodí z Příbrami (anonym 1997), v 80. letech T.O. Fox a T.O. Hvězda severu (anonym 1993b), mimo nich ale oblast navštěvovala řada dalších skupin a jednotlivců ze středních Čech, ale i z Plzeňska a Moravy. Lomy Amerika se staly mezi trampy obecně známými a tato znalost se rozšiřovala i mimo ně. Prostor Amerik se stával místem hromadných trampských setkání, některých se údajně účastnilo až 200 lidí (WWW1). Především v 80. letech ale také narůstal počet příslušníků nové generace mladých trampů méně spojených s tradicemi trampingu, kteří byli někdy pro své chování staršími návštěvníky nahlíženi s despektem.

Je však také nutné mít na paměti, že tramping není pevně vymezené hnutí. Jde jak o způsob sdružování určité skupiny obyvatel, tak i styl trávení volného času (Altman 2003). Svým charakterem se mu blížily i dětské oddíly, ať už junácké, nakrátko obnovené v závěru šedesátých let, nebo spektrum různě vedených organizací v letech sedmdesátých a osmdesátých. Někteří z informátorů vzpomínají, že poprvé oblast navštívili právě jako členové takovýchto oddílů.

Kolem roku 1968 začali zejména na Velkou Ameriku jezdit nudisté. I když se u nás nudistické hnutí vyskytovalo už před 2. světovou válkou (srov. Waic a Kössl 1992), jeho obnovu během normalizace je možné považovat spíše za nový začátek. Lidé, kteří jezdili jako nudisté na Ameriky, patřili často mezi pozdější zakladatele a propagátory poválečného českého nudismu. Nudistů bývalo přibližně 10-15, vzájemně se znali a chápali nudismus i jako formu vzdoru proti režimu. Objevily se zde i některé významnější osoby tehdejšího kulturního života.

V 60. letech také začal výzkum krasových jevů odkrytých v souvislosti s těžbou, průzkumné práce prováděla v letech 1959-1963 Krasová sekce při Společnosti Národního muzea v Praze a v letech 1967-1971 Speleologická sekce Vlastivědného klubu při Okresním muzeu v Berouně (Lysenko 1978). V letech 1970-1975 dokumentovalo krasové jevy Geologické oddělení Okresního muzea v Berouně (Lysenko 1976). V 70. a 80. letech v oblasti působily skupiny spojené se Speleologickým klubem Praha, pozdější ZO

ČSS 1-06: pracovní skupina Specialisté (personálně propojená se ZO 1-11 Barrandien) v 70. a 80. letech a v 80. letech pracovní skupina „Amerika“, pozdější občanské sdružení CMA-společnost pro výzkum historického podzemí. V závěru 80. let převzalo pomyslnou štafetu sdružení KD-báňsko-historická a speleologická společnost spolu s ZO 1-05 Geospeleos. Do oblasti působnosti ZO 1-05 a ZO 1-06 Speleologický klub Praha patří systém Amerik dodnes. Speleologické akce probíhaly na různé úrovni spolupráce se správou lomů, od zcela neoficiálních přes různá povolení vyjednaná u jiných nadřazených institucí (V. Vojíš, úst. sděl. 27.8.2005) až po dohodnutou spolupráci při zajišťování lomů nebo cvičeních záchranných služeb IZS a potápěčských srazech. Od roku 1969 byly štolý systému též zařazeny do pravidelného sčítání netopýrů (Horáček a kol. 2001).

Součástí dokumentace krasových jevů byly od 80. let pokusy o zmáhání jílových závalů ve štolách z. oblasti a to jak pro jejich souvislost s přírodními jeskyněmi, tak i kvůli poznání nepřístupných částí štolového systému (viz např. Kaifoš 1995). Několik průzkumů zatopených částí lomů provedla ve spolupráci s dalšími skupinami a potápěči i samostatně CMA.

Paleontologicky zaměřené odborné výzkumy na plošině Amerik pokračovaly s menší intenzitou i nadále, jejich autoři se na lokalitu vraceli (Horný 1998; lit. Chlupáč 2003). Nově se situací v oblasti začal zabývat zejm. J. Kříž (Kříž 1986; Kříž 1998), který je též mj. členem ČSOP a věnoval se i problematice ochrany přírody v oblasti (Kříž 1983).

Především zásluhou T.Z. ze skupiny Specialisté došlo v 80. letech k vystrojení některých míst pro spelealpinistické účely, Trestanecký lom s přes 60 m vysokými stěnami se tak postupně stal významnou lokalitou využívanou zejména při cvičeních záchranných služeb, ale někdy také rekreačními lezci. V tomto období také začala být Velká Amerika navštěvována jako potápěčská lokalita, první ponory zde prováděl svazarmovský oddíl Pragoaquanaut. Potápěči spolupracovali se speleology při průzkumu nejvýznamnějšího krasového jevu systému Amerik, Únorové propasti, objevené roku 1978 (Havlíček a Urban 1984).

Období po roce 1989

V době po roce 1989 doznává návštěvnost lomů dalších výrazných proměn. Na začátku období ustávají policejní kontroly, v tisku, televizi a později i na Internetu se opakovaně objevují informace o lokalitě. Počet nových návštěvníků intenzivně narůstá, oproti tomu řada dřívějších odpadá. Častým důvodem je pocit, že oblíbené místo bylo zprofanováno. Výrazně se zvyšuje podíl víkendových výletníků bez pevnější vazby k lokalitě, posiluje tak trend nastoupený již v 80. letech. Pro vyšší počet úrazů, ale i z důvodu ochrany přírody a tlaku ze strany báňské správy dochází k uzavírání štol a hledání řešení celé situace.

Amerika zůstává významným trampským místem, trampové ale přestávají být mezi návštěvníky převládající skupinou a řadu jich odrazuje „profanace“ a „přelidnění“ lokality. V oblasti aktivně působí T.O. Šolc-boys, z okruhu osob s nimi spojených vycházejí pokusy udržet Ameriku trampskou, které místy dostávají až aktivisticky laděnou podobu „boje o Ameriku“.

V první polovině 90. let se po ukončení policejních kontrol na několika místech systému Amerik (Příroďák, vstup do Vodní štolý) usazuje komunita bezdomovců. Tato epizoda ale nemá dlouhé trvání, ukončuje ji zásah ochrany přírody a policie.

Pokračují speleologické výzkumy na prováděné v oblasti ZO 1-05 Geospeleos (zpočátku pracovní skupinou SPEA) a lidmi ze společností Barbora a KD (většinou se jedná stále o ty samé osoby) a krátkodobě i již zaniklou ZO 1-12 Hagen. CMA na počátku

90. let Ameriky v podstatě opouští a věnuje se zejména důlní expozici Chrutenická šachta. Exkurze, cvičné akce, úklid a revize krasových jevů v oblasti provádí též ZO 1-06 Speleologický klub Praha (anonym 1997; anonym 2004b; Kolčava 2004). Vznikají podrobné speleologické dokumentace štol a krasových jevů (Jäger 1993), výzkumné práce se soustřeďují na proniknutí do nepřístupných částí z. systému. V roce 1995 je součinností ZO 1-05 Geospeleos a společnosti Barbora prokopán průřez do 50 let nepřístupné části Radiácké štol a odkryté prostory a krasové jevy jsou zdokumentovány (Kaifoš 1995; Kolčava, Kaifoš a Máca 1995), z intenzivního průzkumu a mapování v měřítku 1:1 000 prováděného převážně pod záštitou ZO 1-05 Geospeleos mezi lety 1992 a 2003 vychází dosud nejreprezentativnější publikace krasových jevů v oblasti (Kolčava 2004). Ve štolách stále pravidelně probíhá sčítání netopýrů.

Z mladších paleontologických a geologických výzkumů je možné zmínit práci zmínit práci P. Štorcha, který se věnoval biozonaci konodontů a graptolitů na rozhraní siluru a devonu (Štorch 2001; Ferretti, Serpagli a Štorch 2006). Na studium silurské fauny v Lišším lomu a okolí prováděné v I. Chlupáčem a R. Horným (Horný 1955; Horný 1998) navázali P. Čáp (Čáp 2006) a M. Mergl (Mergl 1996). Trestanecký lom a Velká Amerika jsou nadále využívány jako cvičný lezecký terén, probíhají zde i součinnostní cvičení složek záchranného systému, po lezecké stránce zajišťované Speleologickou záchrannou službou ČSS Český kras, či srovnávací cvičení zásahových jednotek policie. Velká Amerika je navštěvována potápěči, konají se zde pravidelné akce různých klubů. Vzhledem k nárůstu množství odpadků pořádají CHKO i skupiny dobrovolníků úklidové akce. V podstatě nezávisle a bez právního ukotvení na lokalitě od roku 2001 hlídkuje a cvičí SHD Solopisky („HASIČI-RESCUE“) (WWW2). Část štol je jednou ročně zpřístupňována v rámci Evropského dne parků, lomy jsou i cílem jednorázových turistických akcí, z nichž lze jmenovat například zvláštní turistické vlaky vypravené po Kladensko-Nučické dráze (WWW3). V roce 2001 je v okolí lomů zavedena turistická značka, spolu s jejím vytvořením došlo i k vybudování pomníku politickým vězňům a vyhlídkových plošin na Velké Americe a u Trestaneckého lomu (WWW4), v roce 2003 pak byl u silnice od Mořiny vystaven stánek s občerstvením, který však nikdy nebyl zprovozněn.

Vzhledem k nákladům, které pro Lomy Mořina představuje zabezpečování prostoru lomů i placení pokut po různých incidentech, a požadavkům Obvodního báňského úřadu Kladno, dochází v tomto období k zatím nejintenzivnějšímu a doposud marnému hledání definitivního řešení situace. Proti masivní likvidaci navrhované báňským úřadem se staví jak orgány ochrany přírody, tak i Lomy Mořina. Návrh lomů Mořina dotěžit část ložiska na Velké Americe a následně umožnit její zpřístupnění se setkává s odporem Ministerstva životního prostředí, které odmítá další těžbu spojenou se změnou krajinného reliéfu, která by lom otevřela do údolí. Na druhou stranu odpis zdejšího ložiska vápence ze strategických zásob bez dotěžení podmiňující následný převod na jinou organizaci nepovoluje Ministerstvo hospodářství. K odepsání zásob v oblasti lomu Školka oproti tomu došlo na počátku roku 2001, takže bylo možné začít hledat společnost, která by se o prostor za finanční podpory Lomů Mořina starala (WWW5), pokud by totiž podnik ustoupil s dobývacím prostorem bez vyjednání výjimky kvůli expozici, památkové hodnotě místa nebo ochraně přírody, nařizuje mu zákon likvidaci podzemí.

Podobné pokusy však probíhaly již dříve, zájem o získání lomů a jejich zpřístupnění údajně projevila v první polovině 90. let obec Mořina (anonym 1994), v roce 2000 navrhla společnost Bratr medvěd umístění medvědů do Velké Ameriky (WWW10). Oba plány

ale nebyly uskutečněny. Další variantou řešení problému Amerik je zřízení důlní expozice věnované těžbě vápence i další historii lokality a provozované CMA nebo Společností Barbora. Blíže k realizaci se dostal návrh Společnosti Barbora, která již úspěšně provozuje podobnou expozici v nedalekých Solvayových lomech, prozatím však všechny pokusy ztroskotaly ve fázi jednání. Jedním z problematických rysů je i zajištění ochrany expozice před trampy, kteří chápou uzavírání štol za účelem vybudování důlního skanzenu jako pokus zkomercializovat a přisvojit si místo, které jim patří (anonym 1995b).

3. Adaptace prostoru

Využívání lomů jako prostoru pro rekreační aktivity s sebou přinášelo i navenek pozorovatelné změny jednotlivých částí komplexu. Některá místa byla upravována pro snazší obývání, jinde dostávaly změny zejména estetický a symbolický ráz.

Tábořiště

Ačkoli zbytky různých neoficiálních aktivit je možné nalézt v každém lomu, jako častá tábořiště a trampská sněmovní místa byly využívány jen některé z nich, konkrétně Velká Amerika, Školka, Pustý lom, Jižní kříž, oblast Modlitebny, Příroďák, Soví ráj a před zasypáním i Staré XII. Použitelnost lomů k táboření určovala především jejich morfologie, vlhké malé lomy s členitým dnem na z. okraji oblasti Hlavní štol byly méně vhodné. Stejně tak pouze některé štol se kvůli vlhkosti hodily k přespávání. V podzemí byly někdy budovány jednoduché postele (Soví ráj, Velká hora, Staré XII., Pustý lom), na suchých místech lůžka z větviček a sena. Občas je ale možné zaznamenat pokusy o budování lůžek ze dřeva či igelitu i v silně vlhkých a nevhodných partiích (Hagenova a Šamotová štol).

Běžným příslušenstvím tábořiště byly lavičky, kamenná sedátka či dokonce autosedačky. Ve vstupech do štol bývaly u nocležist budovány kamenné zídky. Součástí tábořišť byla a jsou i ohniště. V současné době je možné najít téměř v každém lomu jedno až dvě ohniště, většinou jde o jednoduchá vypálená místa, někdy ohrazená kameny. Sněmovní ohniště slavnostního charakteru se dnes v oblasti nenacházejí. Obyvatelné stavby trvalejšího charakteru vytvořené návštěvníky se v současné době v areálu také nevyskytují. V 60. letech byl využíván posed zvaný „Hotel Ronve“ v Lišším lomu. V některých lomech vznikaly trampské sruby, dokonce dvoupatrové (Příroďák), tyto stavby ale byly postupně zlikvidovány orgány ochrany přírody (Kolčava 2006, ústní sdělení).

Kubrychtova bouda byla hojně navštěvována trampy již za života její majitelky „bábinky“ Kubrychtové, která s nimi dobře vycházela a údajně je i varovala před chystanými policejními akcemi. Mimo toho, že zde bylo dostupné občerstvení, ubytování a pitná voda, hrál svou roli i fakt, že se nacházela na okraji přírodní rezervace a mohla tak fungovat i jako legální shromaždiště. Zhruba dvakrát do roka se zde konaly velké trampské potlachy. Po smrti majitelky v roce 1983 opuštěná bouda zůstávala útočištěm trampů, objekt později vyhořel a na jeho místě byla počátkem 90. let vybudována nová základna CHKO (anonym 1997).

V roce 1986 zahájila budování podzemní základny speleomontanistická společnost CMA. Objekt vznikl přehrazením Překopu na Velkou Horu u jeho vyústění do Budňanského překopu stěnou z rour vymontovaných u lomu Školka, uvnitř byl vybaven osvětlením a později i polním telefonem a užíván pro uskladnění nástrojů i dlouhodobý pobyt. Druhá, pozdější základna vznikla během prvního rozsáhlého porevolučního uzavírání podzemí a nacházela se v Jahodové štole. Základny byly několikrát poničeny, po opuštění

zanikly a v roce 2002 byly jejich zbytky použity jako zdroj materiálu pro pažení chodnice v závalu Monte Carlo.

Symbolické objekty

Z objektů ryze symbolického charakteru je možné jmenovat dnes již zmizelý „Hagenův oltář“ vytvořený počátkem 70. let u Modlitebny, který měl podobu kamene s nápisem „Hägen“. V 80. letech zde byl namalován kříž a dvě oči. Značný vztah k místním folklorním vyprávěním má především Hagenova štola čili štola č. 14. Visíval zde gong původně sloužící k signalizaci pro dopravu na přilehlé svážné. Časem se ztratil a byl nahrazen gongem dnes umístěným v expozici „Solwayovy lomy“ u Svatého Jana pod Skalou. Dnes je na místě kolejnice a novější menší gong, nacházela se zde i návštěvní kniha, svíčky, lebka vymodelovaná z jílu a další objekty. Místo je jedním z častých cílů návštěvníků.

Symbolický trampský hřbitov obětí Amerik, který se skládal z několika jednoduchých křížů, existoval minimálně v 80. letech na Velké Americe a později zanikl. Současný název „Hřbitov“ se vztahuje k ploše s ornamenty skládanými z kamenů na suché části lomového dna, jejich význam ale již není jednotný – podobné kamenné obrazy vznikají na řadě jiných turisticky navštěvovaných míst, kde jsou k tomu vhodné podmínky. Další památníky smrtelných úrazů se ale vyskytovaly a vyskytují i jinde. Kříž na památku zahynulého návštěvníka například stojí na Velké Americe pod Západním slezem, jiný byl v první polovině 90. let u vstupu do Diabasové štoly z Pustého lomu. Asi nejnověji se objevil na severovýchodním okraji Školky křížek upomínající na smrtelný úraz z roku 2004. U dalších křížů je jejich pietní význam nejistý, jednoduchý křížek údajně na památku zmizelé dívky Hanky je v lomu Jižní kříž, v jeho sousedství na konci Diabasové štoly stojí „Buddhův kříž“, na který návštěvníci kladou kamínky a který má při správném nasvícení připomínat sedícího Buddhu s procesím. Na Trestaneckém lomu zřídil T.Z. symbolický spelealpinistický hřbitov v podobě kovových destiček zasazených nýtováním do skály spolu s karbidovou lampou a dřevěným křížem. Podobně na Školce je pod vodou symbolický hřbitov potápěčů. Zatímco u hřbitovů na Velké Americe a Trestaneckém lomu je památní význam nesporný, některé další kříže mohou mít jen obecný význam. Řada jednoduchých bílou barvou vytvořených křížů na lomových stěnách, které jsou někdy považovány za památníky, vznikla ve skutečnosti pro potřeby geodetického zaměřování.

Nápisy, značky, reliéfy

Velmi početnou kategorií úprav tvoří i různé nápisy a značky na stěnách lomů a štol spolu s reliéfy a soškami z jílu.

Nejstarší jsou lomařská označení úseků, mladší, ale stále poměrně starou vrstvu nápisů zřejmě představují názvy některých míst vyvedené bílou barvou. Jde buď o označení oblíbených tábořišť („Kamensko“, „Liščárna“) či naopak obávaných míst, často doplněné znakem „woodcraft“. Cílem lidové tvořivosti se staly i oficiální výstražné nápisy – např. velký nápis zakazující koupání pod pokutou 100 Kčs, jenž se nachází na poměrně nedostupné stěně Velké Ameriky, a který byl upraven na „Zákaz koupání v plavkách“. Na speleologické výzkumy upomínají popisy umístění jednotlivých součástí základny CMA v Radiácké štolě a cedulky se jmény prvních Specialistů v Gotické štolě na místě zvaném „Ložnice“. V 90. letech se začaly objevovat i šipky a značky vytvořené sprejem, nikdy zde ale nevznikla skutečná graffiti. Do tohoto období také jde zařadit vznik pečlivěji vytvořených výzdobných prvků – rozcestníku v Budňanském překopu a natřeného a hornickým znakem s nápisem 1925 opatřeného rozcestí, jejichž autory jsou členové Společnosti Barбора. Šipky jsou v tomto případě nové, datum bylo vytvořeno na místě

staršího nápisu. Na některých plochách je možné pozorovat otisky očazených nebo jilem zamazaných rukou, podpisy návštěvníků i nápisy čistě vandalského typu.

Jílové nápisy, reliéfy a sošky se vyskytují na několika místech. Zpravidla jde o prostory hůře dostupné, na koncích vedlejších štol a s hojností mokrého jílu – konec Hagenovy štoly, prostor za Badyho závalem a zejména jílovou galerií za závalem Naděje. Objevují se nápisy, podpisy a data návštěvy, reliéfy přilepené na zeď (pohlavní symbolika, ozdobné podpisy, list konopí, velmi časté jsou obličejové) i propracovaná plně trojrozměrná díla. S podobnými galeriemi je možné se setkat i v jiných hojně navštěvovaných podzemních prostorech (Nevřeň u Plzně, Hosín-Orty u Českých Budějovic, jeskyně na Chlumu), kde je pro jejich tvorbu vhodný materiál.

Další úpravy

Pro zvýšení estetické přírodně-romantické hodnoty místa a z obav před obnovením těžby byly zejména v 60. a 70. letech trampy odstraňovány pozůstatky těžební technologie. Trampové z T.O. Amerika-boys podle vlastního tvrzení dále provedli první oplocení šachty na Školce a instalovali na jednotlivé slezy lana (anonym 2004a). V 80. a 90. letech docházelo k ničení technického vybavení lomů též, bylo ale již spíše motivováno snahou zabránit aktivitám Lomů Mořina v prostorech, které trampové považovali za své (srov. Cílek 1991).

Improvizované slezy byly vybavovány pomůckami k jejich zdolání, zejména v prostoru Velké Ameriky, kde byly jako pomocná lana používány svazky kovových drátů z ochranného oplocení, požární hadice odcizené v areálu podniku, kabely, provazy různé kvality i provazové žebříky. Během 80. let byly horolezecky exponované polohy postupně vybaveny expanzními nýty, riziková místa poškozující lana doplňovala na Trestaneckém lomu skupina Vertikála gumovými týřidly; některé skalní hrany byly ohlazeny rašplí. Tyto úpravy ale pochopitelně ocenili pouze spelealpinisté, zbytek návštěvníků pokračoval v původní, často hazardní praxi.

Kladení kamenů usnadňovalo průchod mělkou vodou na počvě štol. Na Velké Americe a Školce se občas objevovaly vory, od jednoduchých konstrukcí z několika klád po bytelný vor ze Školky s natlučenými šerifskými hvězdami.

V polovině 90. let vznikl na Velké Americe improvizovaný bar „Brbar“ provozovaný skupinkou trampů, zanedlouho jej ale zakladatelé zrušili, když se k nim začaly přidružovat kriminální existence (Koukal 1996). Pokus o obnovení Hagenovy studánky prokopáním odtokového kanálku provedla v roce 2001 „Společnost pro obnovu Hagenovy studánky“ (WW/W4). Při prolongacích jílových závalů prováděných speleology byly budovány buď dřevěné výztuže nebo pažení z lešenářských trubek. Některé prokopané závaly ale zůstávaly stabilní i bez dalších úprav.

Osobní vybavení

Osobní vybavení používané k pohybu v oblasti mělo různou kvalitu, což se až do konce 80. let týkalo nejen laických návštěvníků, ale i speleologů – kvalitní horolezecké vybavení bylo v ČSSR obtížně dostupné, jednotlivé pomůcky se často vyráběly „na koleni“.

Pro sestup do lomů byla širší veřejností užívána pomocná lana, přičemž výraz „lano“ je v tomto případě nutné nahlížet velmi volně. Lze sem zařadit i kabely, ocelová lana z ohrazení lomů, prádelní šňůry, klínové řemeny, požární hadice, řemínky z šicích strojů a knoty z petrolejky. Méně často docházelo i k použití provazových žebříků či žebříků z ocelových lanek.

U osob znalých zásad horolezeckého pohybu na laně se užívané vybavení vyvíjelo. Zpočátku, a také mezi začátečníky, se lezlo pomo-

cí prusíkových uzlů, Dülferova sedu nebo poloviční lodní smyčky s hasičskou ocelovou karabinou. K pokročilejším metodám patřilo užívání blokantů systému Gibbs. Horolezecké sedáky se někdy vyráběly z automobilových bezpečnostních pásů. Improvizované techniky vymizely po roce 1989 díky široké dostupnosti kvalitního horolezeckého vybavení. Ke svícení byly mezi speleology používány především karbidové lampy nebo Ni-Fe svítílny, mimo nich ale také čelovky na plochou baterii nebo ruční svítílny. Mimo elektrických světel návštěvníci improvizovaně svítily i olejovými filtry z automobilů napíchnutými na tyči a svíčkami. Postupem času se rozmohlo nošení svíček ve skleněných nádobách či plechovkách zavěšených na provázku ve výši kolen. Často bylo možné potkat velké skupiny vybavené malým množstvím zdrojů světla.

Při speleologických a montánních průzkumech zatopených částí lomů a štol se kromě potápěčského vybavení používaly i nafukovací čluny, olovnice pro mapování dna a ojediněle fotoaparát s bleskem spouštěný ve sklenici do vody.

4. Konflikty a mezilidské vztahy

Se stoupající návštěvností se prostor lomů stával i oblastí, kde se střetávaly zájmy různých skupin a institucí, mezi které je možné zařadit neoficiální návštěvníky, speleology, policii, orgány báňské správy a ochrany přírody a těžáře. Z tohoto pohledu zůstává oblast problematickou dodnes.

Provoz lomů

Zatímco starší generace zaměstnanců lomů vnímala jejich prostor především jako pracoviště a neprojevovala příliš pochopení pro neoficiální aktivity a hodnotu lomů jako technické i přírodní památky, mladší generace nastupující v 80. letech již si byla těchto aspektů více vědoma. Mimo jiné i proto, že někteří z jejich představitelů v mládí k neoficiálním návštěvníkům sami patřili. Stejně tak se zlepšovala i komunikace mezi Lomy Mořina, CHKO a Českou speleologickou společností. Komunikace mezi neoficiálními návštěvníky a zaměstnanci lomů ale prakticky neexistovala.

Před rokem 1989 se omezování přístupu veřejnosti opíralo především o policejní akce, ostatní zabezpečení bylo nízké. Zaměstnanci lomů obnovovali poškozená místa nutná pro provoz lomů. Větší lomy byly obehnané oplocením z drátěného lana obnovovaným po kontrolách či vážných úrazech a osazeny výstražnými cedulkami.

Mezi trampy se díky nedostatku informací, fámám i pocitu ohrožení ze strany úřadů a policie vytvářela poněkud paranoidní atmosféra, i nesouvisející události byly chápány jako protitrampsky zaměřené. Jako příklad je možné uvést čerpání vody z lomu Školka pro výrobu umělého mramoru v areálu závodu v 70. letech, trampy považované za pokus o likvidaci trampingu na Amerikách (srov. anonym 2004a). Příslušná zařízení trampové ničili (Trepoviny 1993).

Tlak společnost Lomy Mořina ze strany báňského úřadu výrazně stoupl po roce 1989. Příčiny je možné hledat v útlumu hornictví a větším důrazu na likvidaci jeho pozůstatků i nárůstu návštěvnosti a úrazů. Před rokem 1989 úrazy řešila zejména VB a podnik se k nim nevyjadřoval, dnes se podílí na jejich vyšetřování i báňský úřad a nalezne-li inspekce na místě nedostatky v zabezpečení, což je vzhledem k destruktivní činnosti návštěvníků skoro vždy, udělí společnosti výraznou pokutu. Roční investice Lomů Mořina do zabezpečení lomů se v současnosti pohybují kolem 1.000.000,- Kč. Jedním z důsledků tlaku báňských institucí bylo první rozsáhlé uzavření štol z. oblasti a 3. patra Trestaneckého lomu prováděné Lomy Mořina a skupinou CMA. Plechovými stěnami byly přehrazeny průchody u Pustého lomu, Nových XII. a u základny CMA, byl

zamřížován průlez do Supího lomu spolu a Andělské schody, zabetonovány byly průlezy na tzv. Stezku smrti. Tato úprava byla během roku zničena neznámými osobami z řad Ameriky dlouhodobě navštěvujících trampů. Nová rozsáhlá uzavírání proběhla v roce 2002, mříže na Andělských schodech a v Pustém lomu ale byly prakticky ihned zničeny (anonym 2002a; anonym 2002b). Obdobná situace se opakovala i v roce 2004.

Dalším zdrojem konfliktů byl přístup do štol záp. systému z prostoru Vápenky, neoficiální návštěvníci pronikali přes závod do podzemí. Tento problém řešila společnost oplocením a střežením podniku a uzavíráním vstupů do Budňanského překopu. Tyto zábrany nebyly pro blízkost k budovám podniku napadány tak intenzivně jako na jiných místech.

Od 90. let lze rovněž pozorovat opakované se pokusy strhnout výztuž ve štolě mezi závodem Lomy Mořina a Školkou, zdůvodňované naivní představou, že přerušení podzemní cesty zabrání další činnosti Lomů Mořina v záp. oblasti. Podle letáků, které se v okolí objevily v roce 1991, lze původ této myšlenky hledat v okruhu T.O. Amerika-boys (Cílek 1991). V roce 2005 se poškození štol stalo důvodem změny oficiální exkursní trasy při Evropském dni parků.

Cílem útoků byla již v 80. letech 20. stol. východní vrata na Velkou Ameriku. Bylo sice možné je přelézt při horním okraji a někdy zůstávala otevřená, přesto do nich ale byly vyřezávány otvory. Nová vrata se řadou zabezpečovacích prvků vybudovaná na začátku 21. století doposud zůstávají nepoškozena, již také nejsou poškozovány zdi na 3. patře štol Trestaneckého lomu, kde se nachází vstup do prostorů dosud využívaných Lomy Mořina. Svůj podíl na trvalém znepřístupnění tohoto místa mělo i odstřelení vstupů na západním okraji Velké Ameriky.

Odstřely přístupových cest prováděné na Velké Americe přibližně od roku 1998 v oblasti Západního a Východního slezu byly dalším způsobem, jak zabránit veřejnosti ve vstupu do lomů. Jejich účinek byl ale sporný, lidé sestupující do lomu začali po zničení méně náročných stezek používat nebezpečnější alternativní cesty. Společnost Lomy Mořina proto poté nechávala v letních měsících střežit okraje lomu bezpečnostní agenturou.

Policie

Policejní záahy probíhaly v režii VB již v 60. letech a přetrvaly do počátku 90. let. Častým cílem byli trampové a nudisté na Velké Americe. Kontroly spojené s pokutováním se ale neomezovaly jen na největší lomy, obvyklé bylo i postihování hromadných trampských akcí. Policie buď zabírala místa na okrajích lomů a vyzývala přítomné k legitimování se, nebo, bylo-li to možné, sestupovala i dolů do lomů a štol. V rámci postupu normalizačního režimu proti trampingu probíhaly také kontroly potenciálně problémových osob na nádražích a v obcích. Akce zajišťovala VB a PS VB, záahů v prostoru lomů se někdy účastnili i zástupci podniku a CHKO. V lomech mezi návštěvníky se vyskytovali tajní spolupracovníci StB, kteří o dění v oblasti informovali.

Policejní akce nebyly ale pouze výsledkem režimního tlaku, tato motivace byla zejména u častějších méně rozsáhlých kontrol marginální. Svou roli hrála i povinnost policistů provádět pravidelné obhlídky lokality kvůli prevenci úrazů a poškozování majetku podniku. K povinnostem policejních složek patřila i účast při řešení situací souvisejících s vážnými až smrtelnými úrazy.

Šlo-li o akci prováděnou součinností více okrsků, měly kontroly ostřejší ráz, než když je vykonávaly pouze místní složky VB. Obvyklou sankcí byla pokuta splácená na místě nebo na Národním výboru, někdy byli polapení návštěvníci odvázeni na policejní služebny či vysazeni z auta ve větší vzdálenosti, docházelo i k použití

fyzického násilí. Při drobných kontrolách vykonávaných policisty z Karlštejna závisel postih více na náladě kontrolora, mohlo jít i jen o varování nebo výběr nízkého obnosu „na pivo“. Místní policisté se navíc s řadou návštěvníků osobně znali a ty, které považovali za slušné, víceméně trpěli. Vzhledem k tomu, že v 80. letech byla na Kamenném vrchu zřízena základna PVO, stal se prostor lomů i předmětem bezpečnostního zájmu armády. Její vliv na běžný provoz na lokalitě byl ale nízký, omezoval se spíše na účast dozorcího útvaru při větších akcích, jakými byly například speleopotápěčské průzkumy či zřejmě i některé zátahy. Zaznamenány jsou i případy, kdy se vojáci účastnili záchrany zraněných.

Tradice policejních zátahů skončila v první polovině 90. let, údajně po veřejné kritice. Policie se na lokalitě vyskytovala pouze v případech úrazů či při zběžných kontrolách u vrat na Velkou Ameriku a byla obecně ignorována. Nebylo postihováno parkování u lomu, i když Policie někdy na místě hlídala kvůli vykrádání parkujících automobilů. K obnovení policejních kontrol i dole v lomech došlo v roce 2004 na Velké Americe, údajně po stížnostech na nečinnost Policie. Policisté sestupovali na dno lomu otevřenými vraty a rozdávali blokové pokuty (WWW1; WWW6).

Zátahy byly pravidelnými návštěvníky chápány jako obtěžování ze strany režimu, ale i jako dobrodružné zpestření dne, zvláště probíhaly-li jen v režii místních policejních složek. Omezila-li se kontrola na hlídání na horní hraně lomu, ve kterém se nacházelo větší množství lidí, neobešla se celá událost bez posměšného pokřikování, sestoupili-li kontrolaři dolů, ukrývali se návštěvníci ve štolách či přeplavávali na pronásledovatelům nedostupné části břehu.

Ochrana přírody

Ochrana přírody má v Českém krasu dlouhou tradici. Již v roce 1914 byla Velká hora navržena v seznamu přírodních rezervací, uvažovalo se o zřízení národního parku Český kras, snahy o komplexní ochranu krajiny pokračovaly v souvislosti s těžbou i po první světové válce. SPR Karlštejn, dnes NPR Karlštejn, do které západní část systému spadá, byla vyhlášena roku 1955, CHKO Český kras pak v roce 1972 (Moucha 2002).

Problém lomů Amerika v rámci ochrany přírody měl dvě hlavní linie. První z nich byla minimalizace následků těžby a ochrana oblasti před nevhodným využitím (mj. například i činností Pražských papíren v Lomu u Kozolup, ke kauze podrobně Kříž 1983). Druhou linií pak představoval problém vysoké návštěvnosti lokality, která je významným zimovištěm netopýrů. Neoficiální návštěvníci v NPR rušili především tábořením, rozděláváním ohňů, odhazováním odpadků a pohybem mimo vyhrazené cesty.

Až do roku 1989 byly převládající formou postupu proti návštěvníkům Amerik kontroly v prostoru NPR Karlštejn. Zástupci CHKO se někdy účastnili i policejních zátahů a měli vlastní noční služby, jinak byl ale prostor Amerik součástí několika pravidelných okruhů procházených strážci z řad zaměstnanců Správy CHKO i dobrovolníky převážně ze ZO ČSOP Český kras. S příchodem první poloviny 90. let intenzita ochranných kontrol poklesla, byť v jisté míře pokračují dodnes.

V 90. letech proběhla na stránkách periodika Speleo vydávaného Českou speleologickou společností diskuse o řešení situace a snížení neoficiální návštěvnosti podzemí. Návrh Správy CHKO vytvořit uměle na hlavních podzemních cestách závaly (Jansová 1993) se ale setkal s odmítavým stanoviskem České společnosti pro ochranu netopýrů, která zpochybnila negativní vliv návštěvnosti na počet netopýrů (Horáček a Hanzal 1993). Objevil se i návrh zřídit na Amerikách prohlídkovou službu (Tásler 1994). Na několika místech systému byly u vchodů do podzemí instalovány informační

cedulky s textem o netopýrech. Informace o uzavírání štol zdůvodňovaném ochranou netopýrů byly zpochybňovány i trampy, kteří považovali orgány ochrany přírody za „nepřátelskou“ instituci. Tento vztah měl obvykle pouze podobu slovní averze, je ale zaznamenán i výskyt letáků s výhružkami směřovanými proti CHKO (Jansová 1993) a objevují se názory, že vypálení chaty na Doutnáci a Komárkovy chaty, na počátku 90. let mohlo být pomstou za uzavírání štol (Cílek 1993). Některými trampy byly tyto zchářlé akce nahlíženy pozitivně (anonym 1993a). Jako křivda bývá vnímáno i využití obnovené Kubrychtovy boudy pro účely CHKO.

Dnešní stav je ochranáři chápán jako krátkodobě neřešitelný, přítomnost lidí v lomech je pro nedostatek prostředků přes den tolerována (nikoli však schvalována – srov. Pondělíček 2004) pokud nedochází k výrazným rušivým aktivitám. Pokus usměrnit turistický ruch zavedením turistické značky ke Školce a Velké Americe proběhl z iniciativy Lomů Mořina v roce 2001. Některými staršími pravidelnými návštěvníky bývá kritizován pro přivedení velkého počtu lidí do oblasti, kam by se běžně nevzdávali. Cedula turistického značení byly záhy ničený (anonym 2001b), docházelo i k poškození aut „nešetných“ turistů (anonym 2001a).

Speleologové a trampové

Drobné konflikty mezi částí trampské veřejnosti a speleology probíhaly v 80. letech za působení speleomontanistické skupiny CMA, která měla ve štolách záp. části systému základnu. Členové CMA odstraňovali trampská lana nízké kvality spuštěná do lomů, vyháněli některé návštěvníky a používali nezvyklé vybavení. Zpočátku šlo o motocyklové přílby, vodotěsné motocyklové kombinézy z NDR nahrazující overaly, později díky zaměstnání řady členů v bezpečnostních složkách i policejní kombinézy a zbraně, takže jejich příslušnost byla nejasná a vzbuzovali někdy obavy.

Po vybudování základny CMA v roce 1986 vyvolávalo přehrazení štoly zvědavost kolemjdoucích a bylo považováno za pokus přivlastnit si část podzemí. Základna byla několikrát poškozena a vykradena, opakovaly se pokusy CMA „vykouřit“. V 90. letech CMA navíc spolupracovala s lomy Mořina na prvním rozsáhlejší uzavření podzemí záp. oblasti, což bylo trampy nahlíženo negativně. Na stromech v okolí Školky se v roce 1991 objevily dopisy podepsané „Hägen“ a vyhrožující zničením základny a „věčným pronásledováním dole a nahore“ pokud nebude obnoven průchod systémem Budňanského překopu (Cílek 1991). Členové CMA byli nazýváni „Radiáci“ podle fám o radioaktivitě, na jejichž šíření se podíleli (Kolčava 2004), a „Konečníci“.

Vztah trampů a speleologů ale nebyl automaticky nepřátelský. Nejčastějším důvodem konfliktů byl pocit, že představitelé jedné ze skupin se v konkrétním případě chovají nevhodně. Zástupci CMA pak byli v postupu proti takovému jedincům striktnější a zpětně byli považováni za elitáře a podezíráni, že si chtějí Ameriky přivlastnit. Ostatní speleologické skupiny působící v oblasti Amerik se s trampy celkově spíše mýjely, i když vzájemné kontakty včetně občasných pobytů v trampských srubech či prodeje map podzemí existovaly.

Úrazy

Opakující se úrazy, někdy se smrtelnými následky, jsou jedním z důvodů, proč se oblasti Amerik dostává často negativní publicity. Nejčastěji k nim dochází na Velké Americe, která je také asi nejnavštěvovanější. V menší míře pak v Trestaneckém lomu a na Školce.

Obvyklými příčinami úrazů jsou neznalost terénu, podcenění nestabilních okrajů lomu, přecenění vlastních schopností při zlézání stěn, špatná orientace v noci a opilost. Objevují se i sebevraždy či

cizí zavinění. Návštěvníci často slézali do lomů v nevyhovující obuvi, zcela bez jištění i třeba s nekvalitním lanem nebo s dětmi. Riziko představují padající i záměrně házené kameny, při delším pobytu na dně lomu pak nestabilní části stěn. Naopak smrtelný úraz v podzemí se nepodařilo dohledat. V 90. letech bylo zaznamenáno opakované poškozování a kradení lan spelealpinistům na Trestaneckém lomu (Přibíl 1994).

K úrazům obvykle vyjíždí záchranná služba z Berouna nebo Řevnic. Lezeckou část záchranné operace zajišťují hasiči, v případě nutnosti je přivolána i Speleologická záchranná služba. Přístup do lomů pro záchranné potřeby je možný především z areálu Lomů Mořina. Policie se úrazy zabývá v případě sebevražd či podezření na cizí zavinění.

5. Folklor

Jedním z průvodních jevů neoficiálních aktivit v oblasti lomů Amerika byl vznik řady folklorních vyprávění, které je možné rozdělit na memoráty, příběhy ze života, moderní pověsti a fámy. Šířila se nejprve verbálně převážně mezi trampskými návštěvníky.

Podle vzpomínek informátorů vztahujících se k 60. letům 20. století byl tehdy ještě folklor Amerik chudý, vyprávělo se o úrazech a podobných událostech. Lze očekávat i laické interpretace původu systému. Postupně se s nástupem 70. let objevovaly i příběhy odkazující k podivným a kriminálně zabarveným událostem (krádeže, nezvyklé úrazy), příběhy s nerealistickými prvky měly spíše humorný ráz. Patrně až s nástupem 80. let se některá vyprávění dočkala písemné podoby či dokonce beletrizace v samizdatové formě, v 90. letech se pak objevovala i v obecně dostupných publikacích a periodikách, v televizi a na Internetu. Nejvýznamnější beletrizace pověstí Amerik z pera L. Lahody ze společnosti CMA (viz. Lahoda 1999) vznikla v roce 1987 a ovlivnila ústně tradované verze natolik, že nejčastější dnes zaznamenané motivy patří do okruhu uveřejněného v tomto textu (srov. Luffer 2003). Autor podle svých slov postupoval tak, že použil ty motivy, které se i mohly stát, zbavil je fantaskních prvků a vyprávění rozvinul do povídky. Text se nejprve šířil opisy a kopiemi, po revoluci pak v časopisech, na Internetu a formou publikace prodávané v pokladně Chrustenické šachty (Lahoda 1999). Na tyto pověsti navázal několika svými povídkami, tentokrát již obsahujícími fantastické prvky a publikovanými na Internetu, D. Kaifoš (WWW7).

Pohled návštěvníků na věrohodnost vyprávění se liší, u těch, kteří systém navštěvují dlouhodobě, je pochopitelně možné setkat se se skeptičtější přístupem. Časté je tvrzení, že se nemusejí zakládat zcela na pravdě, ale mohou být podmíněné skutečnými událostmi či paranormálními vlastnostmi místa. Vyprávěny a jinak šířeny jsou i osobami, které popisovaným událostem nevěří, ale oceňují je jako součást romantiky lomů.

Hagen

Postava fantoma štol jménem „Hagen“ (variant jména je celá řada) se v trampském folkloru Amerik vyskytovala již v 70. letech 20. století. V interpretaci této figury existují výrazné rozdíly. Nejčastěji je původ Hageny spojován s 2. světovou válkou, kdy měl být německým dozorcem v lomech, vojákem či SS-mannem. Na konci války se buď začal ukrývat ve štolách, nebo zahynul za dramatických okolností v podzemí a dnes zde obchází jeho duch. Konstrukce, ve které původní Hagen-voják zemřel koncem války a jeho věci později našel ve štolách se skrývajícím Hagen-zločinec pochází z Pověstí Ameriky L. Lahody (Lahoda 1999), je pozdější, ale dočkala se též značného rozšíření. Ve většině hagenovských příběhů Hagen buď přímo škodí, nebo je jeho vliv na podivné události alespoň před-

pokládán. Návštěvníky štol zabíjí (škrtí strunou, věší, podřezává, zapaluje srub s trampy, způsobuje záhadná zmizení osob v podzemí, závaly a smrtelné pády aj.), krade jim věci nebo je jinak nepřímou ohrožuje. Některé z těchto motivů, jsou známy i ve variantách bez Hageny.

Návštěvníkům se zjevuje pouze letmo, zpravidla jako nezřetelná postava zahlédnutá v prostoru lomů. Často se předpokládá, že se dokáže ve štolách pohybovat nenápadně a zná místa, která jsou ostatním skrytá. Někdy se vysmívá pronásledovatelům, jsou slyšet jeho kroky či se objevuje tajemné zelené či červenožluté světlo.

Zvláštní skupinu vyprávění tvoří ty, kde je naopak pojat jako strážný duch Amerik a ochránce trampů (anonym 1995a). Tyto motivy charakterizuje používání varianty jména „Hägen“ a užívání této postavy jako personifikace trampského „boje o Ameriku“.

Rada vyprávění je spjata s konkrétními místy, především Hagenovou štolou. Podle některých variant se zde Hagen oběsil či tu naopak věšel své oběti, kdo zazvoní na gong či kolejnici, pro toho si za různých podmínek přijde. Na tomto místě se též nachází Hagenova studánka, ve které měl být nalezen německý bajonet s jeho jménem či prostřelená lebka. Bývá sem lokalizován Hagenův úkryt, uváděných míst je ale více.

Názory návštěvníků na reálnost popisovaných událostí se liší. V pověstech zmiňované vraždy a dalších události se smrtelnými následky (např. uhoření tří trampů ve srubu) se nepodařilo při rozhovoru s pamětníkem z řad policie potvrdit, nelze údajně vyloučit, že se v prostoru lomů sice občas někdo skrýval, nikdy ale na dlouhou dobu a nepáchal závažnou trestnou činnost.

Další pověsti a fámy

Oblíbeným motivem jsou přehnané či zcela mylné informace o rozsahu, původní funkci a historii systému Amerik. Nejčastěji uváděným fiktivním podzemním prostorem je „Bájná štola“, tedy překop na Boubovou, který má ústít v údolí Bubovického potoka. Štola skutečně existuje, avšak ražba nepostoupila tak daleko, jak bývá uváděno (Máca a Kaifoš 1997). Další fiktivní podzemní prostory jsou situovány do oblasti Severního překopu (Máca 1999), Středověkého systému (WWW8) a mezi Budňanský překop a Velkou Ameriku (Lahoda 1999). Do neznámých částí lomů bývá lokalizována německá podzemní továrna či úkryt nacistických pokladů (WWW8; Pok 2000).

Údajně spíše mezi horolezci je rozšířené vyprávění o Rolničce, přízraku v podobě nezřetelné ženské postavy, která cinkáním láká v noci lidi na okraj lomů, odkud se její oběti někdy zřítí.

Fámy o radiaci v prostoru lomů jsou doloženy již v 70. letech. Měly určité opodstatnění ve výskytu radioaktivního materiálu v lomu Alkazar a nápisích v oblasti Amerik, které před tímto nebezpečím varovaly a které zřejmě vznikaly z recese a pro odrazení návštěvníků od vstupu do štol (srov. anonym 1995b). Mimo moderního znečištění je méně často uváděn i výskyt nevybuchlé německé munice (anonym 1995b).

Specifické jsou fámy o nebezpečí hrozcím lomům. Typickým motivem je vyčerpání vody, objevují se i přehnané informace o uzavírání vstupu do štol či likvidaci některé z lokalit. Některé z těchto zpráv sice mají reálný podklad, ale ústním podáním nabývají a šíří se zejména v trampském prostředí, které postrádá kontakty na příslušné instituce, a na Internetu.

Rozšířené jsou zmínky o světlech spatřených na místě kde nikdo nebyl, slyšené kroky či prostě „divný pocit“. Často jde o příhody, které se staly přímo vypravěči. Zdůvodňování těchto fenoménů závisí na pozorovateli, někteří je chápou jako klam smyslu, objevují se ale i paranormální vysvětlení.

Ústně se šíří také popisy některých skutečných událostí vycházející z memorátů, zejména popisy nezvyklých či jinak drastických úrazů, střetů s policií, vzpomínky na zajímavá setkání, figurky a události v prostoru lomů a další.

Zvyky a tradice

Lomy se staly prostředím pro pořádání tradičních výročních společenských a vzpomínkových návštěv, jakými jsou například memoriály CMA a Specialistů. Pravidelně se konají i některé potápěčské akce, v některých případech spojené s pietní návštěvou symbolického hřbitova mrtvých potápěčů na Školce. Od roku 1965 se jezdí Memoriál Jaroslava Petrboka, cyklistický závod Praha-Amerika-Zlatý kůň, inspirovaný „rodokrasem“ Wabiho Stárky (Stárka 1986). Kontrola první etapy závodu je u Velké Ameriky.

Celková charakterizace folkloru

Slovesný folklor Amerik má několik výrazných rysů. Z hlediska žánrové charakteristiky a struktury vyprávění spojuje moderní „městské“ pověsti s místními pověstmi, pověrečnými vyprávěními a memoráty. Výrazným vkladem přispívají trampská vyprávění, často záměrně fabulovaná, stejně jako moderní pověsti o druhé světové válce a nadpřirozených silách. Aspekt moderních městských pověstí ve folkloru Amerik nespočívá tolik v samotném obsahu příběhů, jako spíš ve struktuře některých vyprávění. Jde především o zážitky „kamarádů kamaráda“, o jejichž pravdivosti se vyprávěč snaží posluchače přesvědčit (srov. Šrámková 2002).

Na druhou stranu folklór Amerik postrádá jiné rysy moderních pověstí - tendenci k aktualizaci či striktní požadavek hodnověrnosti (srov. Schneider 2001).

Trampské pověsti s nadpřirozenými a tajuplnými motivy se obvykle vážou ke konkrétní lokalitě, jsou projevem vztahu trampů k těmto místům a předmětem vyprávění pro pobavení posluchačů i literárního zpracování. Časté je jejich hororové ladění. Někdy jde o ryze vyfabulované historky literárně-prozaického charakteru. Mimo pověstí Amerik lze namátkou zmínit například příběhy vztahující se k železničnímu mostu u Spálova (vlakové neštěstí 23.8.1990, motiv „mrtvého vlaku“) (Šíla 1999) či pietnímu campu „Otroci vzpomínek“ na Brdech (Daňková 2005). Kromě vyprávění s nadpřirozenými a hororovými prvky, obecně častými především mezi mládeží (Šrámková 2002), jsou v trampském prostředí běžné i povídky ze života, písně, žertovné příběhy a podobně. Trampská literární a hudební tvorba je chápána jako význačná součást trampingu samotnými trampy.

Část vyprávění se vztahuje k období druhé světové války. Jde o širší okruh moderní látky, se kterou je možné se u podzemních prostor setkávat poměrně často. K řadě objektů v ČR se vztahují pověsti o jejich využívání nacisty, ať už jde o místa skutečně využívaná (např. Richard u Litoměřic – Příbil 1998), doly, jež byly v provozu během druhé světové války (Roudný u Vlašimi – WW9) a v menší míře i s tímto obdobím vůbec nesouvisející (Goldberg-Kolčava 1996). Nacisté v těchto příbězích provozují tajné výrobní objekty, připravují tajné zbraně, ukrývají poklady apod. Místní vyprávění vycházející ze vzpomínek na válečné období se volně prolínají s celosvětově rozšířenými „záhadologickými“ teoriemi o tajných technologiích, spiknutích a mimozemských civilizacích.

Slovesný folklor Amerik postrádá styčné plochy se staršími regionálními pověstmi (se spornými výjimkami – srov. pověst o Rolničce – WW7 - a starší příběh o lesní panně z lomu na Lísku – Luffer 2003), roli zde bude patrně hrát jak jeho vazba na relativně nedávno vzniklé místo, tak i odlišná sociální skladba návštěvníků. Svým způsobem by folklor Amerik bylo možné žánrově přirovnat ke starším

příběhům o opuštěných místech typu hradních zřícenin, hradíšť, jeskyň a atypických přírodních útvarů.

Fámy tradované v souvislosti s Amerikami jsou žánrově totožné s fámami z jiných prostředí. Jde o aktuální neoficiální informace vyvolávající pragmatický zájem, který je podmínkou jejich úspěšného šíření (Šrámková 2002; podrobně Kapferer 1992). Nabízí se otázka, zda některé prvky pověstí nemohly vzniknout na základě starší antikvované fámy, zvláště v případě příběhů o Hagenovi.

6. Místní názvy

Pomístní názvy v oblasti lze rozdělit podle původu do několika kategorií.

Zprvce jsou zde běžná toponyma, která nemají se samotnou těžbou příliš společného („Ve školce“, „Občina“). Do této skupiny spadá i sám název „Amerika“, který bývá dáván do souvislosti s údajným pobytem amerických žoldnérů v roce 1620 (anonym 1993b), v Čechách jde ale o poměrně časté pojmenování odvozené obvykle od vztahu majitele pozemku k Americe (vystěhovalectví) nebo některému rysu místa (daleko od obce, rozsáhlý pozemek, kradlo se tam) (Olivová-Nezbedová, Knappová, Malenínská a Matúšová 1995).

Druhou skupinou jsou jména, která mají souvislost s těžební činností („Na rešných“, „Pracoviště č. 18“). Zejména číselná označení se ale někdy mohla stěhovat spolu s osádkou přesunutou na nová pracoviště či po rozvinutí těžební etáže slučovat do jednoho. Mohlo dojít i ke zmatení lomařských názvů či přebírání názvů jiného původu (srov. Drábek 1988).

Početná je třetí skupina, pojmenování, která vycházejí z trampského prostředí. Romantických názvů neodvozených z některých charakteristik lomů či štol („Ascalona“) je v této skupině menšina, většina toponym, u nichž je trampský původ nesporný („Modlitebna“, „Fotbalák“, „Hagenova štola“) je založena na vnějších rysech lomů a štol či událostech s nimi spjatých.

Do čtvrté skupiny je možné zařadit názvy vzniklé pro potřeby speleologické či jiné sekundární dokumentace. Řada názvů byla zavedena při sčítání netopýrů, často šlo o pojmenování vymyšlená ad hoc a nedodržovaná či zaměňovaná při dalších pravidelných sčítáních (Horáček a kol. 2001). Jiná toponyma vznikala činností speleologických skupin - zejména pojmenování krasových jevů („Únorová propast“) a závalů (zával „Monte Carlo“), ale i další („Lom Specialistů“). Lze sem zařadit i část názvů odvozených ze jmen nebo přezdivek osob („Schniloušák“).

Zbývající skupina názvů je zbytková a nejasná. Spadají sem pojmenování odvozená („Pustá svážná štola“) či zobecněná („Rytířská štola“). Někdy se jedno pojmenování vyskytuje na více místech („Soví ráj“), tato duplicitní jména bývají přenesena následkem nedorozumění při ústním šíření názvu či orientačními chybami. Menší a méně frekventované lomy („Supí lom“) mají často větší počet doložených rozdílných názvů, což může svědčit o tom, že byly pojmenovávány opakovaně různými lidmi častěji.

K šíření nových názvů sloužily jak ústní tradice, tak dokumentace a mapové podklady různého původu. Velká část pojmenování vzniklých hromadně během různých mapovacích akcí není mezi běžnými návštěvníky známa vůbec, jsou ale používána v odborné montanistické, speleologické, chiropterologické a ochranné dokumentaci.

7. Reflexe v médiích

Kromě výše uvedených beletrizací pověstí Amerik se oblasti dostávalo i dalších reflexí v médiích, zejména v tisku a později na Internetu.

Velká Amerika se v roce 1990 objevuje na titulní straně knihy J. Foglara *Dobrodružství v Zemi nikoho* (Foglar 1990). Krasové oblasti nedaleko města s opuštěnými stolami, lomy a jeskyněmi se ve spisovatelově díle vyskytují vícekrát, inspirace oblastí Amerik je ale nejistá. Svůj podíl zde má patrně i prostor Prokopského údolí, Chuchle a Radotína, který patřil mezi oblíbené výletní destinace pražských skautů a další podobná místa – např. Slánská hora (Přibil 2004-2006, ústní sdělení).

Nebeletrické články věnované Americe v novinách a časopisech je možné rozdělit do dvou kategorií. Prvními z nich jsou údaje o jednotlivých událostech vztahujících se k lomům, jako jsou úrazy či dny otevřených dveří, druhými pak v podstatě popularizační články, které se snaží fenomén šířeji představit (např. Koukal 1996). Tato druhá kategorie je charakteristická pro období po roce 1989. Podobné dělení je možné aplikovat i na televizní pořady. Prostor Amerik byl často využíván filmaři (např. Limonádový Joe, Cesta na jihozápad, Akumulátor 1, Poslední přesun) jako atraktivní přírodní kulisa. Samu sebe hrála Amerika až na jaře 2004, kdy ČT1 uvedla český detektivně-dobrodružný seriál „Agentura Puzzle“.

Internetové stránky věnované lomům Amerika jsou většinou dílem amatérů, kteří k místu mají nějaký vztah. Objevují se jak pokusy prezentovat místo či jen některé jeho aspekty (nejčastěji folklor nebo fotografie) dalším návštěvníkům (např. WWW8), tak i diskusní fóra přímo určená ke komunikaci mezi nimi (např. WWW1).

Právě Internet slouží dnes jako významný informační zdroj údajů o lokalitě pro laické návštěvníky a lze přepokládat, že se tímto způsobem šíří i značná část folkloru.

8. Amerika – Genius Loci

Pokusme se nyní shrnout, jak jsou lomy Amerika vnímány návštěvníky a kde leží kořeny jejich oblíbenosti a současné funkce.

Pokud bychom měli toto místo označit adjektivem, které jej nejlépe vystihuje a bývá často používáno, pak to bude slovo „romantické“. Toto slovo, návštěvníky používané spíše v laickém, zobecněném významu, může posloužit jako důležitý klíč k pochopení ducha Ameriky. Romantismus výrazně ovlivnil i postoj evropské kultury k přírodě a stál u zrození jevů, jakými jsou turistika a ochrana přírody. Romantický pohled vnímá s krásou krajiny i její temnou stránku, preferuje scenerii volnou a divokou, ne však nutně bez stop lidské činnosti, zejména pokud nesou silný vnitřní význam. Příroda plní roli útočiště romantického poutníka, úkrytu před všedností. Romantik hledá v krajině odraz své duše (Stibral 2005).

Lomy Amerika jsou právě takovýmto romantickým refugiem. Je snadné zde prožít dobrodružství, dotknout se tajemství a dočasně v rámci hry vystoupit ze své běžné společenské role. To, že je přístup do nich zakázaný, umožňuje postavit se dočasně proti oficiálním strukturám a třeba je i porazit. Rozdíl mezi Hagenem, který je nebezpečným přízrakem napadajícím své oběti, a Hagenem – ochráncem trampů, ve skutečnosti není příliš velký. První z nich je reprezentací sil, které se mohou postavit proti nezkušenému trampovi, druhý pak tímž návštěvníkem, který už se ale na místě vyzná a působí v poněkud „hagenovské“ roli vůči bezmocnému policistovi pronásledujícímu ho zablácenou štolou.

U dalších skupin aktivních v prostoru lomů, především speleologů, se romantický zájem spojuje se zájmem odborným. Nejvýrazněji je to možné pozorovat u skupiny CMA, která se pokoušela vystupovat v „hagenovské“ roli vůči trampům. Obdobně jako i jinde ve východním bloku představovaly u nás během totality různé sportovní a spolkové aktivity včetně speleologie formu úniku před realitou (srov. Dziegel 1996).

Česká trampská a „foglarovská“ romantika má jeden zajímavý rys, a to hravou schopnost dělat z malých dobrodružství velká, používat českou krajinu v rámci hry jako náhražku exotických končin. Pro víkendová dobrodružství bývá používán hyperbolický slovník vyhrazený dobrodružné literatuře a cestopisům. Dobrodružná romantická refugia je ale možné nalézt i mimo ČR. Jako příklad může sloužit Meziříčský opevněný rajón v západním Polsku (viz Hák, Kačírek a Sádovský 1999), který je hojně legálně i načerno navštěvován, má svůj folklor a je návštěvníky upravován, a kde též probíhá střet podobný „boji o Ameriku“.

Co do intenzity využívání je u nás Amerika výjimečná, podobný typ lokalit ale můžeme nalézt i jinde. V rámci ČR je možné zmínit lomy a štolové systémy po těžbě pokrývačské břidlice na rozhraní Moravy a Slezska („Šifr“; viz např. Wagner 2001), o něco méně pak Orty u Českých Budějovic či donedávna prosecké podzemí v Praze. V současnosti původní „trampská“ Amerika začíná ustupovat, probíhá zde proces, který vede od objevení místa několika málo lidmi až k jeho široké oblíbenosti ohrožující samotný charakter lokality. Jako příklad tohoto druhu proměny je možné uvést chatovou kolonizaci dolního toku Sázavy (Stibral 2005). V případě Ameriky je zde navíc ještě rovina průmyslové památky. Pozůstatky průmyslové činnosti obecně jsou chápány jako symbol zničení a poškození krajiny i jako potenciální památná místa. Do budoucna je pak možné očekávat spíše posílení druhého z těchto dvou aspektů (Cílek 2005). Během dvacátého století existovala vedle sebe s různou intenzitou estetika přírodní i naopak od přírody se záměrně odvracející a zdůrazňující lidské výtvořiny (Stibral 2005), dnes se ale hranice mezi těmito dvěma kategoriemi často rozpíjejí a jako esteticky hodnotné mohou být vnímány jak moderní stavby harmonicky zasazené do krajiny, tak i industriální areály znovu obsazované přírodou.

9. Závěr

Oblast lomů Amerika představuje výjimečný fenomén. Původně ryze industriální areál byl postupně „kolonizován“ neoficiálními návštěvníky, přetvářen a polidšťován jak praktickými úpravami, tak i prostřednictvím vytváření místních jmen, vyprávění a tradic. Svou roli zde především do roku 1989 hrála i divoká rekreace jako forma pasivního odporu vůči většinové společnosti, lomy též velmi dobře vyhovovaly trampskému pojetí romantiky a dobrodružství.

Turistická oblíbenost lokality však problematizuje její přechod od těžebního areálu k plně akceptované památce. Prostor nelze trvale zabezpečit tak, aby zde nedocházelo k úrazům a porušování zákonů a přitom zachovat jeho estetickou, krajinotvornou, přírodní a historickou hodnotu. Panuje zde dynamický status quo udržovaný rovnováhou protichůdných společenských tlaků. V současnosti sice existují a jsou aplikovány způsoby, jak šetrně integrovat opuštěné lomy do krajiny (srov. Cílek 2000; Štefek 2001), lze je ale nejlépe použít tam, kde těžba právě skončila nebo bude ukončena. V případě lomů Amerika již proběhla integrace samovolně, a to jak z ryze ekologické, tak i kulturní roviny. Některé její aspekty však nejsou zcela společensky akceptovatelné.

Význam lomů Amerika z etnologického hlediska spočívá zejména v tom, že je zde možné pozorovat v rozvinuté formě řadu jevů, které vypovídají o vztahu moderního člověka k podobným místům, ať už jde o historické podzemí, jeskyně nebo rekreační oblasti bez pevné infrastruktury. Návštěvníci se navíc pohybují na hranici legality a ačkoli společenská nebezpečnost jejich přestupků je mizivá, dochází ke konfliktům s oficiálními institucemi a nutnosti vymezovat své postavení vůči platným normám.

Literatura a prameny

Webové stránky ověřeny k 6.11.2007

- Altman K. (2003): Jak někteří trampují. – In: Pospíšilová J. (Ed.): *Rajče na útěku. Kapitoly o kultuře a folkloru dnešních dětí a mládeže s ukázkami*. Doplněk: 257-285. Brno.
- anonym (1993a): K minulému číslu. – In: *Trempoviny - malé ilegální noviny pro velké trempy*, 2: bez paginace. samizdat – místo vydání neuvedeno. <http://www.sweb.cz/solcboys/Tremp/staracisla/trem02.htm>
- anonym (1993b): Trocha historie nikoho nezabije. – In: *Trempoviny - malé ilegální noviny pro velké trempy*, 3: bez paginace. samizdat – místo vydání neuvedeno. Kopie v archivu autora článku. <http://www.sweb.cz/solcboys/Tremp/staracisla/trem03.htm>
- anonym (1994): Tremp Vševed ví, že: – In: *Trempoviny - malé ilegální noviny pro velké trempy*, 25: bez paginace. samizdat – místo vydání neuvedeno. <http://www.sweb.cz/solcboys/Tremp/staracisla/trem25.htm>
- anonym (1995a): Boží a ti druzí – In: *Trempoviny - malé ilegální noviny pro velké trempy*, 28: bez paginace. samizdat – místo vydání neuvedeno. Kopie v archivu autora článku. <http://www.sweb.cz/solcboys/Tremp/staracisla/trem28.htm>
- anonym (1995b): Antropoidi – In: *Trempoviny - malé ilegální noviny pro velké trempy*, 40: bez paginace. samizdat – místo vydání neuvedeno. Kopie v archivu autora článku. <http://www.sweb.cz/solcboys/Tremp/staracisla/trem40.htm>
- anonym (1997): Kubrychárna – In: *Trempoviny - malé ilegální noviny pro velké trempy*, 55: bez paginace. samizdat – místo vydání neuvedeno. Kopie v archivu autora článku. <http://www.sweb.cz/solcboys/Tremp/staracisla/trem55.htm>
- anonym (2001a): Léto na Amerikách – In: *Trempoviny - malé ilegální noviny pro velké trempy*, 7: bez paginace. samizdat – místo vydání neuvedeno. <http://www.sweb.cz/solcboys/Tremp/tre77.2.html>
- anonym (2001b): Tremp Vševed ví, že: – In: *Trempoviny - malé ilegální noviny pro velké trempy*, 79: bez paginace. samizdat – místo vydání neuvedeno. <http://www.sweb.cz/solcboys/Tremp/tre79.1.html>
- anonym (2002a): Tremp Vševed ví, že: – In: *Trempoviny - malé ilegální noviny pro velké trempy*, 82: bez paginace. samizdat – místo vydání neuvedeno. <http://www.sweb.cz/solcboys/Tremp/tre82.1.html>
- anonym (2002b): Tremp Vševed ví, že: – In: *Trempoviny - malé ilegální noviny pro velké trempy*, 84: bez paginace. samizdat – místo vydání neuvedeno. <http://www.sweb.cz/solcboys/Tremp/tre84.1.html>
- anonym (2004a): Třicetiletá válka – In: *Trempoviny - malé ilegální noviny pro velké trempy*, 90: bez paginace. samizdat – místo vydání neuvedeno. <http://www.sweb.cz/solcboys/Tremp/tre90.2.html> a <http://www.sweb.cz/solcboys/Tremp/tre90.3.html>
- anonym (2004b): Zpráva o činnosti základních organizací. – In: *Speleo*, 40: 5-44. Praha.
- Bouček B. (1957): *The dendroid graptolites of the silurian of Bohemia*. Nakladatelství ČSAV: 1-296. Praha.
- Buřka A. (2002): Mořina (Beroun) Těžba vápence. – In: Hlušíková, H. (Ed.): *Technické památky v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. II. díl. H-O. Libri: 451-452. Praha.
- Cílek V. (1991): Desperáti v Českém krasu. – In: *Speleo*, 6: 31. Praha.
- Cílek V. (1994): Z historie těžby vápence na Malé Americe v Českém krasu. – In: *Speleo*, 16: 10-23. Praha.
- Cílek V. (2000): Vyčisti a zmiz! Esej o morfologické a estetické úpravě opuštěných lomů a o pokušení být chytřejší než příroda. – In: Cílek, V. – Bosák, P. (Eds.): *Zlatý kůň: Česká speleologická společnost: 111-116*. Praha.
- Cílek V. (2005): Kladenské haldy, jejich význam, hodnota a možnosti revitalizace – In: *Ochrana přírody*, 7: 214-217. Praha.
- Čáp P. (2006): Bedded cherts of the Přídolí formation (Silurian) at Liščí lom quarry – Gaisler gallery and Čížovec quarry (Barrandian area, Czech republic). – In: *Acta Universitatis Carolinae – geologica* 2003, 47 (1-4): 47-51. Praha.
- Daňková D. (2005): Lidové pověsti. – In: Cílek V. a kol.: *Střední Brdy*. Ministerstvo zemědělství ČR – Ministerstvo životního prostředí, ČSOP Příbram a Kancelář pro otázky ochrany přírody a krajiny Příbram: 273-294. Příbram.
- Drábek V. (1988): *Evidence důlních děl*. – MS, Lomy Mořina. Mořina.
- Dziel L. (1996): Hiking tourism, mountaineering and speleology – subculture of escapism in communist Poland – In: *Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et historica* 4 – Studia Ethnographica IX: 9-24. Praha.
- Ferretti A., Serpagli E., Štorch P. (2006): Problematic phosphatic plates from the Silurian-early Devonian of Bohemia, Czech republic. – In: *Journal of Paleontology*, vol. 80 (5): 1026-1031. Lawrence.
- Foglar J. (1990): *Dobrodružství v Zemi nikoho*. – SNTL: 1-200. Praha.
- Hák Z., Kačírek T., Sádovský M. (1999): Meziříční maginotka. Pevnostní linie Odersko-wartský oblouk – In: *Krasová deprese*, 7: 40-52. Praha.
- Havlíček D., Urban J. (1984): Krasové jevy ve štolách severozápadní stěny Shniloušáku v Českém krasu. – In: *Československý kras*, 34: 15-22. Praha.
- Havlíček V. a kol. (1986): *Vysvětlivky k základní geologické mapě ČSSR 1:25 000*. 12-414. Ústřední ústav geologický: 1-84. Praha.
- Horáček I., Hanzal V. (1993): Causa Amerika, netopýři a kras – In: *Speleo*, 12: 15-19. Praha.
- Horáček I. a kol. (2001): Nejvýznamnější zimoviště netopýřů ve středních Čechách. – In: *Vespertilio*, 5: 121-145. Praha.
- Horný R. (1955): Předběžná zpráva o výzkumu vrstev budňanských eš v východním Barrandienu. – In: *Věstník Ústředního ústavu geologického*, 30: 127-135. Praha.
- Horný R. (1998): Silurian (Gorstian) gastropod assemblage in the Amerika anticline north of Karlštejn (Barrandian area, Bohemia) – preliminary report. – In: *Časopis Národního muzea. Řada přírodovědná*, 167 (1-4): 116-117. Praha.
- Chlupáč I. (1953): Stratigrafická studie o hraničních vrstvách mezi silurem a devonem ve středních Čechách – In: *Sborník Ústředního ústavu geologického*, XX - oddíl geologický. Nakladatelství ČSAV: 277-380. Praha.
- Chlupáč I. (1955): Stratigrafický výzkum spodní části branických vápenců v Barrandienu. – In: *Věstník Ústředního ústavu geologického*, 30: 59-73. Praha.
- Chlupáč I. (2003): Comments on facies development and stratigraphy of the Devonian, Barrandian area, Czech Republic. – In: *Bulletin of Geosciences*, 78 (4) 299-312. Praha.
- Jäger O. (1993): Návod k pojmenování důlních děl v oblasti Amerik v Českém krasu. – In: *Speleo*, 8: 33-38. Praha.
- Jansová, A. 1993: Causa Amerika. – In: *Speleo*, 11: 68-70. Praha.
- Kaifoš D. (1991): 2., 3. patro - západ; 1., 2. patro - východ; 3. patro - východ; 5., 6. patro - východ. – MS, osobní archiv D. Kaifoše: soubor map o 4 listech. Praha.
- Kaifoš D. (1995): Prolongace na Americe. – In: *Speleo*, 20: 50-51. Praha.

- Kapferer J.-N. (1992): *Fáma - nejstarší médium lidstva*. – Práce: 1-244. Praha.
- Lahoda L. (1999): *Pověsti Ameriky. II. doplněné vydání*. – Ladislav Lahoda: 1-34. Praha.
- Kolčava M., Kaifoš D., Máca M.P. (1995): Záhadná Amerika? díl 1. – překop na Velkou Horu. – In: *Krasová Deprese*, 2: 2-12. Praha.
- Kolčava M. (1996): Goldberg – In: *Krasová Deprese* 3: 30. Praha.
- Kolčava M. (2004): Nový soupis krasových jevů skupiny 24 v Českém krasu. – In: *Český kras*, 30: 4-44. Beroun.
- Koukal J. (1996): Amerika – trampská láska za železnými vraty. – In: *Slovo reportérů*, 24.srpen, 10. Praha.
- Krotl K., Fryhauf M., Dezort M. (2001): *110. výročí zahájení těžby. Lomy Mořina. 1891-2001* – Lomy Mořina s.r.o.: 1-60. Mořina.
- Kříž J. (1983): Jak se stal kouřící lom u Kozolup chráněným územím – In: *Zpravodaj Správy CHKO a ZO ČSOP Český kras* 3: 4-7. Beroun.
- Kříž J. (1986): Silur. – In: Havlíček V. (Ed.): *Vysvětlivky k základní geologické mapě ČSSR 1:25 000, 12-414 Černošice*. Ústřední ústav geologický: 26-33. Praha.
- Kříž J. (1998): Silurian. – In: Chlupáč I., Havlíček V., Kříž J., Kukul Z., Štorch P.: *Palaeozoic of the Barrandian (Cambrian to Devonian)*. Czech Geological Survey: 79-133. Praha.
- Kubricht V. (1988): Z dopisu Vladimíra Kubrichta. – In: *Zpravodaj správy CHKO a ZO ČSOP Český kras*, 3: 4. Beroun.
- Kučerová B. (1997): *Tramping po roce 1945*. – MS, Diplomová práce, Katedra kinantropologie a humanitních věd FTVS UK: 1-100. Praha.
- Kukla J. (1949): Nová jeskyně v Českém krasu. – In: *Československý kras*, 2: 325-326. Brno.
- Luffer J. (2003): Katalog pověstí Berounska a Hořovicka – In: *Minulosti Berounska. Sborník státního okresního archivu v Berouně*, 6: 199-264. Beroun.
- Lysenko V. (1976): Činnost geologického oddělení Okresního muzea v letech 1970-75. – In: *Český kras*, 1: 60-65. Beroun.
- Lysenko V. (1978): Soupis jeskyní Českého krasu – oblast 24 (Ameriky, Mořina, Bubovice). – In: *Český kras*, 3: 57-74. Beroun.
- Máca M. P., Kaifoš D. (1997): Záhadná Amerika? Díl 2 – Překop na Boubovou neboli bájná štola k Bubovickému potoku. – In: *Krasová Deprese*, 5: 2-5. Praha.
- Máca M.P. (1999): Záhadná Amerika? 3.-4. díl. Severní překop. – In: *Krasová Deprese*, 7: 25-27. Praha.
- Mergl M. (1996): Discinid brachiopods from the Kopanina formation (Silurian) of Amerika quarries near Mořina, Barrandian, Central Bohemia. – In: *Časopis Národního muzea. Řada přírodovědná*, 165 (1-4): 121-126. Praha.
- Moucha P. (1990): *Naučná stezka státní přírodní rezervací Karlštejn*. – Středisko státní památkové péče a ochrany přírody Středočeského kraje: neustránovaný leták. Praha.
- Moucha P. (2002): Historie ochrany přírody v Českém krasu – In: Pondělíček, M. (ed.) a kol. - *Český kras včera a dnes*. Sdružení Přátelé Českého krasu: 13-16. Karlštejn.
- Olivová-Nezbedová L., Knappová M., Malenínská J., Matúšová J. (1995): *Pomístní jména v Čechách*. - Academia: 1-520. Praha.
- Pok M. (2000): *Poklady Třetí říše*. AOS: 1-64. Praha.
- Pondělíček M. (2004): Sledování turistického ruchu na Malé Americe. – In: *Speleologický výzkum a průzkum v chráněných krajinných oblastech – turistika v krasových oblastech*. Společnost pro rozvoj Českého krasu a Správa Chráněné krajinné oblasti Český kras: 23-26. Karlštejn.
- Přibíl M. (1994): Lezci v Českém krasu – pozor! – In: *Speleo*, 13: 64. Praha.
- Přibíl M.M. (1998): Doly a podzemní továrny Richard – In: *Krasová Deprese* 6: 24-33. Praha.
- Schneider I. (2001): „Contemporary legends“ medzi mýtom a realitou. – In: *Slovenský národopis*, 49/2: 163-172. Bratislava.
- Stárka, V. (1986): *Wabiho Stárce čtyři knihy o jeskyních a jeskyňářích*. - Česká speleologická společnost: 1-104. Praha.
- Stibral K. (2005): *Proč je příroda krásná?* - Dokořán: 1-202. Praha.
- Svoboda J., Prantl F. (1954): O stratigrafi a tektonice staršího paleozoika v širším okolí Karlštejna – In: *Sborník ústředního ústavu geologického*, XXI. Nakladatelství ČSAV: 519-596. Praha.
- Šíla M. (1999): *Příběhy staré trati*. Skautské středisko "Willi Fromma" Líbeznice a T.O. Stará voda: 1-44. Líbeznice – Praha.
- Šrámková M. (2002): Vyprávění ve městě jako specifický druh narace – In: *Národopisná revue*, 4: 195-202. Strážnice.
- Štefek V. (2001): Nový přístup k sanaci a rekultivaci lomů s uplatněním hledisek krajinného rázu – In: *Český kras*, 27: 47-50. Beroun.
- Štorch P. (2001): *Graptolitové fauny nejvyššího ordoviku a siluru perigondwanské Evropy se zvláštním zřetelem k Barrandieniu: detailní biostratigrafie, dynamika vývoje a paleobiogeografické vztahy*. Geologický ústav AV ČR: 1-56. Praha.
- Tásler R. (1994): Připomínky k: Causa Amerika – In: *Speleo*, 13: 57-58. Praha.
- Tomandl M. (2002-2003): *Metody terénního výzkumu*. – MS, studijní elektronický text ÚEtn FF UK. Praha.
- Vachtl J. (1949): *Soupis lomů ČSR č. 31 – okres Beroun*. – Stát. geol.úst. ČSR: 1-102. Praha.
- Wagner J. (2001): Zimoviště netopýrů v Nízkém a Hrubém Jeseníku, Oderských vrších a Moravskoslezských Beskydách – In: *Vespertilio* 5: 287-302. Praha.
- Waic M., Kössl J. (1992): *Český tramping 1918-1945*. – Práh - Ruch: 1-118. Praha – Liberec.
- Zahradková A. (1990): Rudné doly Mořina. – In: *Zpravodaj správy CHKO a ZO ČSOP Český kras*, 3: 9-14. Beroun.
- Zeman B., Martinek M. (1988): *130 let KND*. – Kulturní dům železničářů: 1-35. Nymburk.
- WWW1: *klub Lomy Amerika* - http://www.okoun.cz/boards/lomy_amerika (přesnější lokalizace jednotlivých příspěvků se mění - průběžně generovaná diskuse archivovaná na serveru.)
- WWW2: *HASÍČI-RESCUE lezecká jednotka* - <http://www.hasici-rescue.cz>
- WWW3: *Klub Dráhařů* - www.drahari.info (relevantní informace jsou z webu odstraněny, k dispozici na vyžádání na adrese klubu)
- WWW4: *klub Lomy Amerika* - www.pruvodce.cz/kluby/lomy_amerika (server zanikl, záloha k dispozici v archivu autora článku)
- WWW5: *ČSOP ZO 03/06 PARAPLE. Zimoviště netopýrů*. <http://www2.webpark.cz/csopparaple/foto/netous.htm>
- WWW6: *Lomy Amerika. Kniha návštěv*. <http://www.lomy-amerika.cz/guestbook.php>
- WWW7: Kaifoš D. (nedatováno): *Nové pověsti Ameriky*. <http://www.hornictvi.info/cteni/amerika2/amerika2.htm>
- WWW8: Vecsey L. (1999): *Lomy „Amerika“ u Mořiny*. <http://karel.troja.mff.cuni.cz/students/vecsey/amerika/>
- WWW9: *Nacisti v podzemí zlatodolu Roudný*. <http://svatek.ritual.cz/article.php?sid=498>
- WWW10: *Medvědi v berounské Americe*. <http://www.rozhlas.cz/strednicehy/zpravodajstvi/zprava/120927>